

*Тетяна ХОХОЛ,
співробітниця НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ВПЛИВ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено вплив політики країн Вишеградської четвірки на поточний стан справ у Європейському Союзі. Особливу увагу автор звертає на позицію країн Вишеграду щодо міграційної політики ЄС.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, Європейський Союз, Брекзит, мігранти, криза, квоти.

В статье исследовано влияние политики стран Вышеградской четверки на текущее состояние дел в Европейском Союзе. Особое внимание автор обращает на позицию стран Вышеграда относительно миграционной политики ЕС.

Ключевые слова: Вышеградская четверка, Европейский Союз, Брексит, мигранты, кризис, квоты.

This article explores the impact of Visegrad countries policy on the current situation in the European Union. Special attention is drawn to the position of Visegrad on EU migration policy.

Keywords: Visegrad Four, European Union Breksit, migrants, crisis, quotas.

Ідея вишеградської співпраці виникла під кінець 1989 р., після того як у Польщі, Чехословаччині й Угорщині відбулися демократичні перетворення, а нова влада проголосила курс на євроінтеграцію. Скоро стало зрозуміло, що шлях до Європи й НАТО буде непростим: поляків, угорців, словаків і чехів у 1989 р. там не дуже хотіли. Тим часом розрив економічних зв'язків із Радянським Союзом призвів до проблем, і

виникла потреба пошуку нових ринків збуту та нових можливостей для економічної співпраці. Логічним рішенням стала внутрішня консолідація й економічна інтеграція тих посткомуністичних країн, котрі на той момент здавалися найбільш зрілими і послідовними на шляху до Європи [2].

Вишеградська група була заснована 15 лютого 1991 р. в угорському місті Вишеград Президентом Чехословаччини Вацлавом Гавелом, Президентом Польщі Лехом Валенсою і Прем'єр-міністром Угорщини Юзефом Анталем. Вони проголосили декларацію про політичну співпрацю трьох держав. Після розколу Чехословаччини в 1993 р. до складу групи вже входило чотири члени (V4).

Пік активності Вишеградської четвірки припав на 1990-ті й закінчився у 2004 році, коли всі чотири країни стали членами Європейського Союзу. Власне, це і було основною метою Вишеградської групи – об'єднати зусилля країн-членів у процесі підготовки до інтеграції в ЄС.

Сьогодні Вишеградська четвірка є потужним регіональним утворенням у межах ЄС, яке конструктивно впливає на процес європейської інтеграції. Співпраця між членами V4 проводиться через регулярні контакти і погодження спільних позицій з різних питань, які згодом презентуються на форумах ЄС [4]. Її активна діяльність спрямована на розвиток Центральної Європи як на рівні регіональної кооперації, так і Євросоюзу загалом, відстоювання спільних інтересів держав перед Брюсселем, а також збереження ідентичності регіону в межах ЄС та НАТО [13, С. 40]. Відтак об'єднання центральноєвропейських країн насамперед виконує роль інституції, метою діяльності якої є захист і просування власних національних чи спільних інтересів країн Вишеграду. Пріоритетними в діяльності Вишеградської групи є питання, які стосуються обсягів та розподілу дотацій з європейського бюджету, від чого залежить розвиток країн-членів ЄС [4].

Впродовж останніх двох років Європейський Союз встиг зіштовхнутися з низкою серйозних викликів, які поставили під сумнів його подальше існування. Складається вражен-

ня, що європейська конструкція, яку так ретельно вибудували протягом десятиліть, тріщить по швах. Боргова криза, грецька проблема, міграційна криза, криза управління – увесь «ланцюжок» криз яскраво демонструє неспроможність європейських держав та інститутів. Симптоми «єврохвороби» особливо проявилися саме у 2016 році: спершу Брекзит, потім кількатижневе блокування угоди про вільну торгівлю між ЄС та Канадою (СЕТА) з боку бельгійського регіону Валлонії і фактичний зрив великої торговельної угоди про трансатлантичне торгове партнерство зі США – ТТІР. Існують й інші пункти внутрішніх розбіжностей, у тому числі щодо питання антиросійських санкцій, проти яких виступає все більша кількість країн на чолі з Італією. А також тривала міграційна криза, в ході якої саме країни Вишеградської четвірки (Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща) відкрито зайняли антиєвропейську та антинімецьку позиції.

Між іншим, Європейський Союз вже розпочав скорочення допомоги країнам Східної Європи. Ще донедавна дотації структурних фондів ЄС забезпечували близько 20% ВВП країн Балтії. Після виходу Великобританії, яка вносила до загального бюджету щорічно 8,5 млрд фунтів, обсяг допомоги «молодим європейцям» додатково скоротиться. Програма структурної підтримки нових членів ЄС в будь-якому випадку повинна бути припинена до 2020 року. І що тоді? Справа в тому, що гігантські фінансові вливання в країни Східної Європи та Грецію не виправдали своїх сподівань, вирівнювання розвитку так і не відбулося. Більше того, до списку економічних проблем додалися ще й соціальні: до розвинутих країн Європи почався стрімкий наплив мільйонів гастарбайтерів і просто «соціальних туристів», утримання яких лягло на плечі платників податків. Що стосується політики, то «молоді європейці» «відбилися від рук» зовсім і відмовляються слухатись «старших товаришів». Так, угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан, який з радістю користується європейськими фондами розвитку, в той же час не збирається відмовлятися від національного суверенітету і буде на

південних кордонах відгороджуючу від мігрантів стіну. Не відстає від Угорщини і та ж Польща, де консерватори з партії «Право і Справедливість» вперто ігнорують «базові цінності» ЄС. Крім того, всі країни Вишеградської четвірки кидають виклик Брюсселю, категорично заперечуючи вимоги взяти на себе відповідальність з прийому частини біженців.

У минулому 2016 році керівництво ЄС прийняло програму розселення по різних країнах хоча б однієї десятої частини хвилі мігрантів, яка прорвалася в Європу (в основному Німеччину) ще у 2015-му. В кінцевому підсумку було вирішено розподілити 160 тисяч осіб, більша частина яких припадала на західноєвропейські країни, до яких міграційний наплив не дійшов (Іспанія, Португалія та інші). Країни Східної Європи повинні були досить легко впоратися, особливо в порівнянні з Німеччиною, в яку прибуло 1,5 млн, чи Швецією з її 180 тис. мігрантів. До прикладу, Чехія, населення якої майже таке ж, як у Швеції, отримала квоту прийняти лише 2,7 тис. біженців. Польщі призначили 7 тис., Угорщині та Словаччині – по 2 тис. прибулих мігрантів. Велике здивування західноєвропейських країн викликало саме різке обурення країн Вишеграду, чотирьох колишніх соціалістичних республік Східної Європи щодо впровадження ідеї з розселення мігрантів.

Інші країни-члени Євросоюзу фактично теж не є прихильниками такого рішення і не проявляють великої активності у його впровадженні, про що свідчать цифри: дедлайн програми припадає на вересень, зараз червень, а зі 160 тис. мігрантів розселено лише 18,5 тис. Проте, на відміну від всіх інших країн, наприклад Португалії, які гальмують процес прийняття мігрантів тихо і без емоцій, країни Вишеградської групи відмовляються виконувати накази Брюсселя публічно та із гучними заявами.

Прем'єр-міністр Польщі Беата Шидло у понеділок 5 червня, відразу після чергового теракта у Великобританії, виступила із заявою, що «між тероризмом і міграційною політикою Євросоюзу є прямий зв'язок і його неможливо заперечувати».

У свою чергу прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан назвав мігрантів «отрутою» і наголосив на тому, що «кожен мігрант загрожує громадській безпеці й підвищує ризик виникнення нових терактів».

Ще на початку 2000-х років багато політиків та експертів виступали із застереженнями щодо перспектив ЄС, вказували на ризики, з якими може зіткнутись проект вже у найближчому майбутньому. Як приклад, можна пригадати тези виступу тодішнього президента Чеської Республіки Вацлава Клауса на врученні премії інституту Фрезера у Ванкувері (Канада) 10 листопада 2004 року, тобто у рік масштабної хвилі розширення ЄС на Схід. Він зокрема зазначав, що «нещодавне розширення ЄС матиме неоднозначний зміст. Оскільки все стане більше та складніше, сучасні проблеми ЄС також будуть наростати, стаючи все більш відчутними.

Як дефіцит демократії, так і брак відповідальності існуючих інститутів Євросоюзу стануть більш помітними, ніж раніше; процедури напрацювання рішень і далі будуть зсуватись від демократії до ієрархії; влада ядра ЄС буде посилюватись» [5].

Дуже симптоматично на цьому тлі виглядають тези нинішнього президента Чеської Республіки Мілоша Земана, проголошені в інтерв'ю китайському телеканалу CCTV (28.03.2016 р.) перед початком візиту до Пекіна. Він, зокрема, зазначив, що «сьогодні Чехія звільнилась від політичного впливу партнерів із Заходу. Нині ми знов незалежна країна та самі формуємо зовнішню політику, засновану на наших власних інтересах» [5].

В унісон із заявами президента Чехії лунають заяви і лідера Угорщини Віктора Орбана, висловлені у контексті міграційної проблеми. У своєму виступі в лютому 2016 року прем'єр-міністр Угорщини зазначав: «наші загрози йдуть з двох напрямів — (від політики) Брюсселя та неконтрольованої міграції з півдня» [5].

Масштабною політичною кризою відзначаються також відносини керівництва ЄС із новою владою Польщі. У відпо-

відь на законодавчі ініціативи польської влади 13 січня 2016 р. Європейська Комісія вирішила вдатися до процедури контролю верховенства закону. Ініційована по відношенню до Польщі процедура, у кінцевому підсумку, може призвести до того, що Варшаву позбавлять права голосу в ЄС, якщо керівництво країни проігнорує пропозиції Європейської Комісії згідно зі ст.7. Договору ЄС.

Ситуація, що склалась, розкриває одразу дві фундаментальні «невдачі», що проявились у процесі розвитку Європейського Союзу. По-перше, нинішній стан багато в чому є наслідком незавершеного процесу конституювання Об'єднаної Європи. Лісабонська угода не змогла повноцінно замінити собою спільну Європейську конституцію, яка поряд із принципами та цінностями мала закріпити компетенції влади на різних рівнях. Конституція сформувала би надійні підвалини для формування спільної європейської ідентичності, прискорила б цей процес. Водночас знизила б рівень конфліктності у відносинах між владою на різних рівнях об'єднаного політичного проекту, створила механізми та інститути врегулювання управлінських суперечностей та конфлікту компетенцій.

По-друге, очевидним стала зміна вектора політичного та гуманітарного, в широкому розумінні, впливу нових країн-членів на розвиток Європейського Союзу. На початку 2000-х інтеграція країн Східної Європи надавала нового імпульсу до укріплення спільних європейських інститутів. Прагнення країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) до набуття повноцінного членства, готовність до реформ та змін посилювала доцентрові тенденції, відкривала горизонт для перетворення ЄС з наддержавного союзу із розширеними компетенціями до федеративного (конфедеративного) державного утворення. Натомість сьогодні, під тиском економічних та соціальних проблем, міграційних хвиль, які накочують на Європу, країни ЦСЕ все частіше обирають власні національні стратегії реагування: припинення безвізових режимів, посилення режиму кордонів та навіть зведення прикордонних мурів на кордонах із своїми європейськими сусідами.

З огляду на центробіжні тенденції в ЄС, низка європейських політиків пропонує обмежити повноваження окремих (занадто «неслухняних») країн і посилити роль Європейської Комісії. Іншими словами – почати реальне об'єднання чи створення Сполучених Штатів Європи. В іншому випадку про європейський проект, на їх думку, можна назавжди забути. В загальному на даному етапі умови для реалізації такої ідеї є сприятливими, зважаючи на вихід зі складу ЄС Великобританії – головного противника інтеграції [5].

Однак наразі реалізацію таких планів важко собі уявити. Велика кількість експертів вважають, що момент історично втрачено: націоналістичні та антиєвропейські настрої в ЄС вже занадто сильно розпалилися. Одна з причин цього – поспішне розширення ЄС на Схід. «Молоді європейці» практично не поділяють базових цінностей Старої Європи, ними керує національний егоїзм і бажання збагатитися за рахунок допомоги з Брюсселя. Найяскравіший приклад – Польща, яка отримує величезні суми зі структурних фондів ЄС, проте навіть відмовляється купувати зброю у своїх європейських партнерів, надаючи перевагу США. На початку жовтня 2016 року тепер вже колишній президент Франції Франсуа Олланд відмінив свій візит в Польщу після того, як польський уряд розірвав контракт на купівлю французьких вертольотів на суму 3 млрд доларів і вибрав американських конкурентів. Перші тривожні «дзвіночки» пролунали ще в далекому 2003 році, коли Польща та інші країни Східної Європи підтримали американську інтервенцію в Ірак всупереч позиції Німеччини та Франції. Саме тоді президент Франції Жак Ширак виголосив знамениту фразу, що «молоді європейці» втратили чудову можливість промовчати».

Стосунки з Росією – ще один фактор розбрату для народів Європи. Протягом наступного десятиліття внутрішня та зовнішня політика Росії буде змінюватися. Не можна виключити, що агресивність цієї країни буде наростати, допоки сконструйована президентом Росії Володимиром Путіним система або адаптується до конфронтації з Заходом, або буде

демонтована зсередини. У контексті російської загрози безпечний вимір євроінтеграції набуває особливого значення для таких країн, як Польща, Румунія, Прибалтійські держави. Для інших – безпекові компоненти виявляються менш привабливими з огляду на політичні, соціокультурні, економічні реалії. Відтак акцентування таких країн, як Угорщина, Чехія, Словаччина та ін., на економічній вигоді не тільки посилює ризики для європейської системи безпеки, але й підриває фундамент європейської солідарності, перетворює російський фактор на елемент дезінтеграції та ерозії інституцій Євросоюзу [5].

На додаток до сказаного фактором розмежування в Євросоюзі є географічна дивергенція, що посилює розмежування Центральної і Східної Європи на дві групи, одна з них націлена на економічні чинники, а інша – на чинники безпеки. Центральні європейці (чехи, угорці, румуни, болгари і словаки) прагнуть уникати конфронтації з Росією, зберігаючи при цьому міцні економічні зв'язки з західноєвропейськими країнами. Проте, якщо економічна потуга Німеччини вступить у фазу циклічного ослаблення, інституційна слабкість Євросоюзу лише стимулюватиме проросійські налаштовані країни до відмежування від старих членів ЄС та легітимації «проросійських» групових уподобань [1].

Список використаних джерел

1. Зуб С.В. Політико-економічні трансформації Європейського Союзу: загрози та виклики для країн В-4 / С.В. Зуб // Таврійські історичні наукові читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27-28 січня 2017 р. – Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. – С. 62-66.
2. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій / Я. Логінов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/international/vishegradska-chetvirka-kinec-ilyuziy-.html>
3. Теорія міжнародних відносин: термінологічний словник / М. П. Гетьманчук, О. С. Івахів, О. В. Кукарцев та ін. – Львів: Тріада плюс, 2011. – 318 с.

4. 10 Lat czlonkostwa Polski w Unii Europejskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://astana.msz.gov.pl/resource/dc2c1be8-a198-4246-a4e8-140bd7881ba5:JCR>
5. Ukraine – EU: next 25 years [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/media/news/612/file/Ukraine%20EU.pdf>